

KÖNYVSZEMLE / BOOK REVIEWS

Horváth Gyula, Hajdú Zoltán (szerk.): Regionális átalakulási folyamatok a Nyugat-Balkán országokban (MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 2010.)

KŐSZEGI MARGIT

Az MTA Regionális Kutatások Központja az 1990-es években indította útjára a *Régiók Európája* című kiadványsorozatot. Olaszország, a Brit-szigetek és Oroszország után a negyedik kötet a Nyugat-Balkán regionális különbségeinek bemutatását tűzte ki célul. A Horváth Gyula szerkesztésében (a negyedik kötetnél segítője a munkálatokban Hajdú Zoltán volt) megjelenő sorozat immáron lassan két évtizedes múltra tekint vissza. Az egyes kötetek markánsan képviselik a regionális területi különbségek és a hozzájuk kapcsolható fejlesztési politikák által meghatározott, elmélet és gyakorlat viszonyát elemezni kívánó kutatási irányvonalat. Problémafelvetésük, nyelvezetük is ezt az aspektust tükrözi.

A most publikált kötet megjelenésében az előző kiadványt (*Regionális fejlődés és politika az átalakuló Oroszországban*) idézi. A bevezetést követően öt nagy fejezetben jelennek meg az egyes tanulmányok, amelyek egy része a 2011 februárjában Pécsen rendezett nemzetközi konferencián (*Regionális átalakulási folyamatok a nyugat-balkáni országokban*) is elhangzott. A kötet nemzetközi szerzőgárdájában a hazai szerzők (akik szinte kivétel nélkül az MTA Regionális Kutatások Központjának munkatársai) mellett megjelenő külföldiek az OECD LEED programjának szakértői. A kiadvány az MTA RKK és az OECD LEED Trento Centre együttműködésének gyümölcse, ennek megfelelően a két intézmény kutatási profilja nyomja rá bélyegét a több mint hatszáz oldal terjedelmű munka tanulmányaira. A kötet elején a tartalomjegyzék mellett az ábrák és táblázatok jegyzéke segíti a könyvben való tájékozódást, míg a végén a harminc oldalt is meghaladó irodalomjegyzék, illetve a szerzők rövid bemutatása ad fogódzót a témában való további tájékozódáshoz.

A Nyugat-Balkán mint országcsoport az utóbbi évek hazai geográfiai szakirodalmában is megjelent, azonban korántsem úgy, ahogyan a nemzetkö-

zi intézmények – elsősorban az Európai Unió vagy az OECD – szakértői használják, sokkal inkább „a volt jugoszláv államok” kifejezés helyettesítőjeként. Az újkeletű elnevezés azonban azt is maga után vonja, hogy a Balkán-félsziget nyugati felén fekvő Albánia is bekerül az elemzésekbe. Ez az ország az egykori jugoszláv tagköztársaságokhoz képest egészen más jellegű utat járt be a 20. század folyamán, ezért logikailag nehéz az elemzésekhez illeszteni. A korábbi évszázadok örökségeként ugyan eltérő társadalmi háttérrel bíró, de az egykor Jugoszláviához tartozó Szlovénia szükségképpen része maradt a volt jugoszláv államok közös vonásait kiemelő diskurzusnak, azonban az egyes országok jelenlegi helyzetének bemutatásakor kimarad a vizsgálatok köréből. A lehatárolás tehát ebben a formában vitatható, és már önmagában nyitott kérdéseket vet fel. Ez a bizonytalanság már a bevezetőben is érzékelhető, hiszen a kötet szerkesztője is inkább a volt jugoszláv államokról ír, mintegy szükségképpen illeszti a felsorolásba az általa bemutatott folyamatoktól eltérő jellemzőkkel bíró Albániát (és hagyja ki Szlovéniát). Előljáróban azonban a recenzió készítője megjegyzi, hogy az OECD szakértői által készített munkákban nyoma sincs ennek a lehatárolási zavarnak, a szerzők igen pragmatikusan az Európai Unióhoz még nem csatlakozott Balkán-félszigeti államokat elemzik különféle nézőpontokból.

A bevezetést követő öt fejezetről megállapítható, hogy a geográfus szakirodalomban általánosan elterjedt hagyományos felosztással élnek a könyv szerkesztői. Az első fejezet (*A rendszerváltás következményei*) ígéretes címevel ellentétben nem egy adott időszak komplex elemzését adja a benne közölt tanulmányok révén, sokkal inkább általános bevezetőül szolgál, hogy a vizsgált országok elhelyezhetők legyenek a földrajzi térben, azon belül is – a vizsgálat jellegéből adódóan – Európában. Ezt követően kerül sor előbb a népességföldrajzi (második fejezet), majd a település-földrajzi jellemzők bemutatására (harmadik fejezet), amit a politikai földrajzi jellemzés követ (negyedik fejezet), végül pedig a legterjedelmesebb fejezetrészt a gazdasági tényezők elemzése kapta (ötödik fejezet). Az ágazati szemlélet az egyes fejezeteken belül is megmutatkozik.

A rendszerváltozás következményei fejezet első tanulmányában (*A Balkán az európai térben*) Hajdú Zoltán is kifejti, hogy a Nyugat-Balkán elnevezés feltehetően nem lesz hosszú életű, a lehatárolást csupán az Európai Unióval való viszony adja, valójában nem jelent önálló régiót. A koherencia külső – jelen esetben magyar – szemmel inkább az egész Balkánon jelentkezik, amelynek sarokpontjait mutatja be ebben a fejezetben a szerző. Érdekes azonban megjegyezni, hogy a Balkán sokkal inkább egy „külső” szereplők által létrehozott társadalmi konstrukció, amire a bolgár történész, *Maria Todorova* nemzetközileg széles körben ismert munkáiban is felhívja a figyelmet, ezzel mintegy kétségre vonja a hasonló jellegű tanulmányok létjogosultságát.

A következő alfejezet szintén Hajdú Zoltán tollából született (*Államosodási folyamatok 1990 után*), amelyben az 1990-es években zajló határváltozások poli-

tikai eseménytörténetének összefoglalását olvashatjuk. Az *Illés Iván* által készített két alfejezet közül az egyikben (*A Nyugat-Balkán országainak belső tagozódása*) a nyugat-balkáni államok közigazgatási térfelosztásában bekövetkező változásokat követhetjük nyomon. Ahogyan az előző fejezetben, úgy itt is megfigyelhető, hogy a Nyugat-Balkán sokkal inkább a volt Jugoszlávia országainak elemzését takarja, hiszen újra és újra felbukkan Szlovénia, és csak mintegy kiegészítésként, nem az elemzésbe szervesen illeszkedve jelenik meg Albánia. Az utóbbi két évtized eseménytörténetének bemutatása miatt a fent említett két tanulmány tartalmában sok az átfedés. Az utolsó alfejezet (*A Nyugat-Balkán és az európai uniós csatlakozás*) információi világítják meg az országcsoport közös problémáinak lényegi elemeit, azonban meglepő módon itt az elemzésbe Törökország is bekerült. Egy Nyugat-Balkánról szóló elemzésbe semmilyen formában nem illeszkedik a fent említett állam, amelynek kapcsolata az Európai Unióval gyökeresen eltérő okok miatt problémás.

A *Demográfiai folyamatok* és munkaerő fejezet első tanulmányában *Hajdú Zoltán* az etnikai konfliktusokra helyezi a hangsúlyt (*Etnikai összetétel, nemzeti konfliktusok*). Tájékoztató jellegű tanulmányában elsősorban a volt Jugoszláviában zajló folyamatokat mutatja be, csupán egy rövid alfejezetben foglalkozik az albán demográfiai viszonyokkal (tehát itt már nem az etnikai nézőpont érvényesül), pedig a kérdéskör térségre vonatkozó komplex jellegét már számos hazai munkában taglalták, neves földrajzi folyóiratok hasábjain. Érdemes lett volna ezek alapján a szélesebb olvasóközönség elé tárni a térség etnikai jellegű problémáit. A további három tanulmányban az OECD LEED Trento Centre szakértőtől egy-egy a népességet érintő problémakörnek a Nyugat-Balkán országaira vonatkozó, statisztikai adatok alapján készített elemzését olvashatjuk. A népesség demográfiai jellemzőit és ezek változását *Roberto Chizzali* mutatja be (*A népesség szerkezetének átalakulása*), a migrációs folyamatokat *Andrea Hofer* tanulmányából ismerhetjük meg (*Migráció*), míg a foglalkoztatás és a munkaerőpiacok sajátosságait *Emma Clarence* és *Elisa Campestrin* elemzi (*Foglalkoztatás és munkaerőpiacok*). Mindhárom tanulmányra jellemző, hogy a hét nyugat-balkáni országot együttesen elemzi, valamint az egyes országokban jelentkező sajátosságokat is kiemeli.

A környezet és településhálózat fejezetben két témakört vontak össze a kötet szerkesztői, ami azt sugallja, hogy a nyugat-balkáni természetes és épített környezet állapotát kívánták bemutatni. *Nagy Imre* tanulmánya (*Természeti erőforrások és a környezet állapota*) a korábbi évtizedek hazai földrajzi hagyományait követve mutatja be a kiválasztott országok természeti erőforrásait, azok kiaknázási lehetőségeit, valamint az emberi tevékenység által okozott környezeti károkat. Közös tanulmányában *Faragó László és Rácz Szilárd* a Nyugat-Balkán városhálózatának általános elemzése mellett az egyes országok településhálózatának sajátosságait is bemutatja. *Hardi Tamás* írásában (*Faluhálózat és rurális térségek*) ismét változik a Nyugat-Balkán lehatárolása, hiszen a szerző egyrészt általánosságban a balkáni rurális terekről ír, majd a tanulmányához

kapcsolt táblázatban és térképes ábrán meglepő módon Kis-Jugoszlávia jelenik meg, végül a rurális térségek migrációjának, illetve életminőségének bemutatásakor ismét jelen van a Jugoszlávia–Albánia kettősség. Ezt, a kötet magyar szerzői által követett gyakorlatot a külföldi szakértők elemzéseikben teljesen elkerülték; sokkal egzaktabban és a jelenlegi társadalmi-politikai helyzettel összhangban használták az Európai Unió által javasolt lehatárolást.

A politikai rendszer, közszolgáltatások fejezetben *Pálné Kovács Ilona* és *Grünhut Zoltán* a politikai berendezkedés és a jelenlegi közigazgatási rendszer sajátosságait írják le közös tanulmányukban (*A kormányzati rendszerek sajátosságai*), azonban ők sem követik a külföldi szakértők által következetesen használt lehatárolást, ugyanis Szlovéniát is bevonták a vizsgálat körébe. Nem beszélve arról, hogy az eseménytörténet hasonló megközelítésben *Hajdú Zoltán* és *Illés Iván* tanulmánya után immáron harmadszor is megjelenik a kötetben. *Emma Clarence* a szociális problémákról és azok megoldási kísérleteiről nyújt átfogó képet a Nyugat-Balkán országaiban (*Társadalmi struktúrák és társadalmi szolgáltatások*). A két tanulmány külön fejezetben való összevonása kissé erőltettnek tűnik: az előbbi az első fejezetbe, az utóbbi a másodikba illeszkedhetett volna témáját tekintve.

A könyv utolsó, több mint kétszáz oldal terjedelmű fejezete, nem teljes körűen, de nem is problémacentrikusan a nyugat-balkáni országok gazdaságának ágazati bemutatását öleli fel. A fejezetet olvasva nem derül ki, hogy mi alapján történt az egyes ágazatokon belüli témaválasztás. *Lux Gábor* tanulmánya (*Dezintegráció és újrászerveződés a Nyugat-Balkán országaiban*) a Nyugat-Balkán iparának rendszerváltás utáni szerkezeti átalakulását mutatja be (a magyar szerzők „jugoszláv-felfogása” itt is megjelenik, *Lux Gábor* munkájában Szlovéniát is a Nyugat-Balkánhoz sorolja). *Kovács Teréz* dolgozatában (*A Balkán mezőgazdasága*) folyamatosan a Balkán mezőgazdaságáról ír, miközben vizsgálata valójában (az első magyar szerző a kötetben, aki végre konzekvensen) az Európai Unió által Nyugat-Balkánként lehatárolt hét országra vonatkozik. Sajnálatos, hogy a vitatható fogalomhasználatra a szerkesztők nem figyeltek fel. *Erdősi Ferenc* tanulmánya (*A Balkán közlekedése*) azonban valóban túlnyúlik a kötet által meghatározott kutatási területen, és általánosságban tárja fel a balkáni közlekedési viszonyokat. (Munkájában nem indokolja meg, hogy miért tér el a hét ország elemzésétől, és terjeszti ki vizsgálatát más államokra is.) *Raffay Zoltán* turizmusról készített írása (*Turizmus*) is az általános balkáni viszonyokból vezeti le a mondandóját a Balkán nyugati felére, azonban ismét Szlovéniával együtt. *Gál Zoltán* írása szintén vegyesen használja a Balkán és Nyugat-Balkán kifejezést (*A Nyugat-Balkán bankszektora*). *Horváth Gyula* tanulmánya (*Felsőoktatás, kutatás és fejlesztés*) a szolgáltatási szektoron belül a felsőoktatás, a kutatás és fejlesztés sajátosságait taglalja a nyugat-balkáni államokban, majd *Patrik Dubarle* és *Alessandra Proto* az OECD LEED-projektjének fő profiljához igazodva a helyi vállalkozások helyzetét elemzi a térségben (*Kis- és középvállalatok, magánvállalkozások*), a kötet talán leginkább

mélyreható folyamatokat bemutató részletes tanulmányában. Ezt egészíti ki *Andrea Hofer* összehasonlító elemzése a gazdaságfejlesztés sajátosságairól (*Helyi gazdaságfejlesztés*), valamint a regionális fejlesztési programokat bemutató zárótanulmány (*Regionális fejlesztési programok; Patrik Durable – Mezei Cecília – Pámer Zoltán*).

Mindenképpen üdvözlendő, hogy Magyarországon megjelent egy olyan kötet, ami nagy nemzetközi figyelmet kapó európai országok társadalmának (kiemelten gazdaságának) az elemzését tűzte ki célul. Az ilyen kérdésekkel foglalkozó magyar tudományos közösségnek azonban még vannak olyan szemléleti és módszertani sajátosságai, amelyek miatt egy ilyen jellegű munka hiányérzetet hagy maga után az olvasóban. Biztató dolog, hogy nemzetközi szerzőgárdával jöhetett létre ez a tanulmánykötet, ami jelzi a társadalmi kérdésekkel foglalkozó tudományos közeg nyitottságát a nemzetközi trendek, nézőpontok felé. Reméljük, hogy ez a továbbiakban egyre jobban érzékelteti hatását.